

SKOTISTIČKA FILOZOFIJA ZAGREBAČKOG KRUGA

17. I 18. STOLJEĆA*

Dr Franjo Emanuel HOŠKO

Filozofska misao općenito, a predavanja filozofije napose, u sjevernoj Hrvatskoj 17. i 18. stoljeća usko su vezani uz rad visokih škola koje su osnivali i vodili crkveni redovi: pavlini, isusovci i franjevci. Škola zagrebačkoga Kaptola bila je osnovana još u 16. st., ali su u njoj kanonici predavali — po svemu sudeći — samo gimnazijske predmete i moralno bogoslovlje. To je razlog da se u povijesti školstva Banske Hrvatske prvom ustanovom, u kojoj se predavala filozofija, redovito smatra pavlinska škola osnovana 1656. u Lepoglavi¹. U Zagrebu su šest godina kasnije počeli predavati filozofiju isusovci na svojoj akademiji². Te su dvije filozofske škole, zajedno s pavlinskom filozofskom školom u Remetama kraj Zagreba³ i isusovačkom akademijom u Slavanskoj Požegi⁴ djelovale i u 18. st. dok nije papa Klement XIV godine 1773. ukinuo Isusovački red, a Josip II Red pavlina 1786. Slavonski su franjevci u više svojih samostana, posebno u Osijeku od 1708, vodili filozofske škole⁵. Rad spomenutih škola poznat je našoj historiografiji.

U isto vrijeme djeluju također filozofske škole u samostanima franjevačke provincije sv. Ladislava (1661—1900), koja je imala svoje središte u Zagrebu. Postojanje i aktivnost tih škola, koliko je meni poznato, dosada su gotovo posve nepoznati u povijesti hrvatskog školstva kao

* Referat je održan na jubilarnom simpoziju (desetogodišnjici opstojanja) Hrvatskog filozofskog društva, 5. ožujka 1968. godine, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na temu »Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti«.

1. TKALČIĆ I. K., **O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah**, Rad JAZU, XCIII, Zagreb 1888, 97-101; KLAJČ V., **Preteče sveučilišta**, Spomenica Sveučilišta u Zagrebu 1874-1924, Zagreb 1925.
2. FANCEV F., **Grada za povijest isusovačkog kolegija**, Starine JAZU, XXXVII/1934, II dio, Starine JAZU, XXXVIII/1937; VANINO M., **Povijest filozofijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1638—1773**, Život, X/1934; BAZALA V., **Reminiscencije uz 300-godišnjicu visokoškolske nastave u Zagrebu (1662—1962)**, Zagreb 1962.
3. Profesore pavlinske filozofske škole u Remetama Prakića i Szornija spominje Leonardo Potočnjak kao sudionike javne filozofske rasprave u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi 1765. u svojem filozofskom priručniku (samostanska knjižnica u Varaždinu, sign. F. 79).
4. MATIĆ T., **Isusovački kolegij i akademija u Požegi g. 1773**, Vrela i Prinosi, VIII/1938.
5. HOŠKO F. E., **Škole hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613—1783)**, Zagreb 1968.

i u povijesti hrvatske filozofije. U tim su upravo školama, kao i u ostalim filozofskim školama koje su vodili franjevci, profesori predavali onaj oblik skolastičke filozofije koji nazivamo skotistička filozofija⁶.

Ta franjevačka zajednica sv. Ladislava obuhvaćala je na početku druge polovice 17. st. u svom sastavu samostane u Zagrebu, Varaždinu, Krapini, Čakovcu, Remetincu, Koprivnici, Križevcima, Kloštru Ivaniću i u slovenskom gradiću Ormožu. U tim su samostanima bili okupljeni gotovo svi franjevci na području tadašnje Banske Hrvatske. U vrijeme oslobodilačkog rata, poslije poraza Turaka pod Bečom (1683—1699), proširila je provincija svoje granice u jugozapadnoj Ugarskoj i ondje podigla šest novih kuća, a u Hrvatskoj je obnovila samostane u Virovitici, Kostajnici i Hrastovici. U 17. st. cijela je provincija gravitirala prema Zagrebu, a u 18. st. samo hrvatski dio. Zagrebački je samostan u čitavom razdoblju ostao upravni i školski centar provincije. Zato škole u hrvatskom dijelu provincije nazivamo u širem smislu školama zagrebačkog kruga. Čini mi se zato da je opravdano, barem kronotopički, govoriti o skotističkoj filozofiji zagrebačkog kruga 17. i 18. stoljeća.

I

Filozofske škole, koje su djelovale u mnogima od tih samostana, vezane su u svom nastanku i radu uz nastojanje i razvoj same provincije. Provincija je formalno osnovana 1661, ali su se hrvatski samostani već šest godina ranije odijelili od mađarskih i napustili Ugarsku provinciju s kojom su bili u zajednici još od 13. stoljeća. Nastojanja oko samostalnosti počinju dvadesetih godina 17. st. Sastavni dio te borbe za samostalnost predstavljaju i pokušaji da se organizira vlastito školstvo. Uvjet, naime, za osnivanje samostalne provincije bili su ne samo dovoljan broj samostana i članova nego i vlastito niže i više školstvo. Razumljivo je stoga što prvu filozofsku školu, a to je uopće prva filozofska škola u sjevernoj Hrvatskoj, nalazimo u zagrebačkom franjevačkom samostanu tridesetih godina 17. stoljeća⁷. U njoj je slušalo skotističku filozofiju 36 studenata. Možda ta škola i nije isključivi rezultat nastojanja hrvatskih franjevaca oko samostalnosti, ali filozofska škola koja djeluje 1655. u Ormožu, i godinu dana kasnije u Varaždinu, nesumnjivo je posljedica toga nastojanja.

Filozofska se škola ustaljuje 1657. u zagrebačkom samostanu, a ubrzo niču i u drugim samostanima školski zavodi u kojima se tumači skotistička filozofija. U drugoj polovici 17. st. ističu se osim Zagreba još Varaždin i Ormož kao mjesta u kojima postoje filozofske škole. U 18. st. povećao se broj filozofskih škola skotističke filozofije u zagrebačkom krugu. Već 1700. godine bile su tri škole, a poslije 1715. biva ih sve više, tako da su u drugoj polovici 18. st. franjevci imali filozofske škole ne samo u tri školska centra provincije, tj. u Zagrebu, Varaždinu i Pečuhu nego još u dva ili tri samostana.

6. JELENIĆ J., *Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca*, Starine JAZU, XXXVI/1933, 123.

7. *Arhiv franj. samostana u Zagrebu*, zbirka: Dokumenti od 1600—1700, Spis provincijala Franje Draškovića od 3. IX 1633: »... ante paucos annos etiam Studium Philosophiae tenuit Provincia ... cum 36 fratribus ...«

U vremenu u kojem je ostvarena samostalnost hrvatskih franjevaca pa do ukidanja samostanskih škola (1655—1783) izmijenilo se 56 profesora na katedri filozofije u Zagrebu u razdoblju od 113 akademskih godina⁸. U Varaždinu je trajala nastava filozofije 86 godina⁹, u Čakovcu 32¹⁰, u Krapini 22¹¹, u Remetincu 12¹², u Virovitici 9¹³, u Kloštru Ivaniću 6¹⁴, u Koprivnici 3¹⁵ i dvije godine u Križevcima¹⁶. Dokidanje samostanskih škola dočekale su škole u Čakovcu, Krapini i Virovitici.

Na svim filozofskim školama u provinciji završilo je u tom razdoblju svoje nauke oko 990 studenata, a predavalo je 120 profesora. Taj relativno malen broj studenata kao i rastepenost školskih ustanova po različitim mjestima, uvjetovale su tadašnje ekonomske prilike. Svaki je samostan primao onoliko studenata koliko je mogao uzdržavati i u ono vrijeme kad ih je mogao smjestiti i prehranjivati. Slično je stanje bilo i u drugim franjevačkim provincijama u Hrvatskoj.

II

Filozofske škole provincije sv. Ladislava pridržavale su se nastavnog programa propisanog za škole u Franjevačkom redu. Glavna oznaka u tom programu bio je skotistički smjer i vjernost nauci srednjovjekovnog filozofa i teologa Ivana Duns Skota¹⁷. Njega je franjevačko školsko zakonodavstvo još od 14. st. smatralo vođom svojih škola, a 1593. proglašen je jedino obvezatnim učiteljem Reda. To je najvažniji razlog što se u franjevačkim školama u Hrvatskoj formirala skotistička filozofija i teologija nasuprot tomizmu koji su zastupali dominkanci, isusovci i pavlini. Nastavnici su lako mogli izgubiti profesorsku službu ako bi riječima ili spisima povrijedili Duns Skotov ugled.

Nastavni program škola skotističke filozofije u zagrebačkom krugu obuhvaćao je kao obvezatne predmete: logiku, fiziku, metafiziku, nauku o duši, o nastajanju i raspadanju, a neobvezatni su predmeti bili traktati o nebu, svijetu i atmosferskim pojavama. Profesori su sve discipline razrađivali prema Duns Skotovoj interpretaciji Aristotelovih spisa, ali su mogli u svojim predavanjima slijediti i drugoga uvaženog skotistu. U drugoj se polovici 18. st. nastavni plan djelomično promijenio nakon školskih reformi Marije Terezije 1752. Po toj je reformi primarno mjesto među filozofskim disciplinama dobila fizika koja je obuhvaćala rasprave o tjesesima, o svojstvima i sastavu tjelesa te o pitanjima koja se nameću promatranjem prirode, osobito

8. U Zagrebu prestaje aktivnost filozofske škole 1778.

9. Godine: 1656-58, 1659-64, 1665/6, 1680-93, 1697-706, 1708-19, 1720-33, 1734-42, 1750-68, 1770-76.

10. Godine: 1732-34, 1735-37, 1743/4, 1748-53, 1759-69, 1770-72, 1773-83.

11. Godine: 1685-87, 1717/8, 1731-39, 1740-44, 1745-48, 1778-82.

12. Godine: 1715-17, 1721-25, 1727-31.

13. Godine: 1771-3, 1774-79, 1781-83.

14. Godine: 1718/9, 1733-36, 1738-40.

15. Godine: 1719/20, 1729/30, 1740/41.

16. Godine: 1706-08.

17. Usp. izdanja Duns Skotovih djela: J. D. Scoti..., *Opera omnia*. Editio nova juxta editionem Waddingi... recognita, 26 vol, Paris 1891-95; J. D. Scoti..., *Opera omnia*..., Romae 1950-67, (9 vol. u izdanju Skotističke komisije koju vodi odličan poznavalac srednjovjekovne misli hrvatski franjevac Karlo Balić).

prirodnih pojava. Školska reforma, osim toga, zahtijevala je proučavanje spisa Descartesa, Newtona i Gassendija.

Stiče se dojam da su profesori skotističke filozofije zagrebačkog kruga bili odviše vezani uz školske tradicije svojega Reda. Zato, npr., profesor varaždinske škole Venancije Vrtarić u svom polemičkom djelu **Epitome im et opportuna**, izdanom u Budimu 1729, kritizira i odbacuje racionalističku filozofiju Descartesovu (str. 169). Proces usvajanja novih filozofskih strujanja tekao je brže tek kad je 1774. državna školska vlast propisala djela budimskog sveučilišnog profesora Ivana Horvatha za priručnik na svim filozofskim školama. U rukopisima koje su napisali profesori u tom razdoblju uočljivo je zanimanje za ideje Kopernika, Galileja i Newtona.

III

Rad profesora u školama skotističke filozofije sastojao se od predavanja, ponavljanja gradiva sa studentima i vođenja javnih rasprava ili diskusija. Profesori su kod predavanja mogli slobodno slijediti priručnik kojeg skotističkog autora ili diktirati vlastite obrade. Značajan je s tim u vezi propis školskog zakonodavstva provincije kojim se strogo zahtijeva da profesori ne svode svoja predavanja na jednostavno prepričavanje Duns Skotovih spisa, nego su dužni dublje prodirati u smisao i iznositi srž najboljih Skotovih misli. Prvih osamdeset godina djelovanja škola profesori su, čini se, najredovitije slijedili kojeg poznatog skotistu, npr. Mastriusa, Bellutija, Frassena, Dupasquiera, Boyvina, Krispera itd. No posljednjih pedeset godina, kad se već formirala domaća školska tradicija, profesori su predavali prema samostalno pripremljenim sastavcima — skriptama. Veći broj rukopisa koje sam pronašao po samostanskim knjižnicama nekadašnje provincije sv. Ladislava napisan je u to vrijeme.

I bez dubljeg proučavanja te rukopisne ostavštine možemo otkriti neke opće karakteristike sačuvanog opusa. Svi su manuskripti pisani latinskim jezikom jer je to bio nastavni jezik skolastičke filozofije. Namjena im je bila izričito školsko-udžbenička. Zato su i sastavljeni po ustaljenoj skolastičkoj metodi izlaganja i razrade. Svaki je rukopis podijeljen na traktate, traktati na disertacije, disertacije na artikule koji sadrže skup srodnih kvestija-pitanja. U pojedinoj kvestiji najprije se iznosi problem što ga pisac obrazlaže notama i zaključuje tezom. Za tezu se navode dokazi, obično po Duns Skotu, a zatim se rješavaju eventualne poteškoće i razjašnjavaju diskutabilna pitanja u kolorarijima. Nomenklatura pojedinih razdioba tu i tamo se razlikuje, ali je sastav isti.

Najstariji između 26 sačuvanih rukopisa skotističke filozofije zagrebačkog kruga napisao je 1748. profesor zagrebačke filozofske škole **Antun Šimunarić**¹⁸. Njegova dva spisa **Logica** i **Metaphysica** spadaju u razdoblje prije promjene nastavnog plana iz 1752. dok se još po nastav-

18. Antun Šimunarić (1721-1773) je bio profesor skotističke filozofije u Zagrebu (1748-50) i teologije u Čakovcu, Varaždinu, Pežuhi i Zagrebu (1753-65). Njegovi rukopisi **Logica**, vel. 22 x 17,3 cm, nepaginiranih str. 336 i **Metaphysica**, vel. 20,7 x 15,7 cm, str. nepag. 340, nalaze se u knjižnici varaždinskog franjevačkog samostana pod oznakama F 205 i h 133.

nom planu u prvoj godini predavala samo logika, a u drugoj fizika i metafizika.

Profesor filozofije i teologije Varaždinac **Adalbert Belaj** zabilježio je svoja predavanja iz logike dok je 1758. bio profesorom filozofije u svom rodnom gradu¹⁹.

Dok je peto i šesto desetljeće ostavilo samo po jednog predstavnika u skotističkoj filozofskoj književnosti, sedmi je decenij predstavljen s daleko više zastupnika. **Jakov Mušeg** je u Pečuhu izradio 1761. spis **Metaphysica et physica generalis**²⁰, a Varaždinac **Alan Moshomer** napisao je u svom rodnom mjestu godinu dana kasnije prvi dio filozofskog sustava, logiku i ontologiju, u rukopisu **Philosophia peripatetico-schotistica**²¹.

U sedmom su desetljeću obradila u svojim rukopisima sve ondašnje filozofske discipline četvorica profesora skotističke filozofije: **Leonardo Potočnjak**²², **Oton Česenika**²³, **Rupert Hackl**²⁴, i **Eugen Klimpacher**²⁵.

Potočnjak je bio plodan i filozofski i teološki pisac. Svoj prvi literarni prilog **Universa philosophia** napisao je, kako sam izjavljuje, pre-

19. Adalbert Belaj (1730-1783) je predavao filozofiju u Varaždinu i Zagrebu (1749-51), a teologiju u Pečuhu i Varaždinu (1762-68). Ondje je napisao i teološki priručnik **Praelectiones Theologicae**, 1765. Rukopis **Logica**, vel. 20 x 16 cm, nepag. str. 386, oznaka h 75 nalazi se također u Varaždinu.
20. Mušeg Jakob (1732-1770) je tri godine tumačio filozofiju u Pečuhu (1760-63) i jednu godinu moralno bogoslovlje u Kloštru Ivaniću (1766/7). Njegov filozofski spis vel. 22,6 x 17,6 cm, str. nepag. 125, oznaka g 80 čuva se također u Varaždinu.
21. Alan Moshomer (1731-1789) je predavao samo filozofiju, i to u Zagrebu i Varaždinu (1760-63). Rukopis mu je vel. 29,9 x 20,2 cm, str. 300 pagin. i nepag. 413, oznaka d 117, a smješten je u varaždinskoj samostanskoj biblioteci.
22. Leonardo Potočnjak (1734-1804) poslije završenih studija na domaćim visokim školama nastavio je kroz dvije godine usavršavanje u inozemstvu. Po povratku je predavao skotističku filozofiju u Zagrebu (1763-65), a teologiju u Varaždinu, Pečuhu, i Zagrebu (1768-78). Osim priručnika filozofije vel. 32,1 x 20 cm, nepag. str. 434, oznaka F 79, koji je u varaždinskoj knjižnici, njegovi su također slijedeći spisi: **De Deo Uno et Deo Elevante**, Varaždin 1770, **De traditionibus, de Ecclesia et de Conciliis**, Pečuh 1774-5, **De ultimis**, Zagreb 1776, **De sacramentis in genere**, Zagreb 1778, **Compendium historiae Ecclesiasticae** i memoari **Liber memorialium**.
23. Oton Česenika (1738-1782) djelovao je kao profesor filozofije u Čakovcu (1763-65), predavač moralnog bogoslovlja u Ivaniću (1767-69), a razlagao je i dogmatsko bogoslovlje u svom rodnom Varaždinu (1775-77). Među neoznačenim rukopisima u knjižnici franj. samostana u Čakovcu nalaze se i njegovi spisi: **Tractatus de Deo Uno et Trino**, Varaždin 1776, **Compendium Theologiae Christianae-moralis**, Ivanić 1768, i filozofski rukopis vel. 22,4 x 17,8 cm, nepag. str. 464.
24. Rupert Hackl (1735—?) predavao je filozofiju u Varaždinu (1764—66). Pet godina kasnije pošao je u Rim da se ondje pripravi za misije. Učlanio se u rimsku provinciju, tako da više ne možemo pratiti njegov život. U varaždinskoj franjevačkoj knjižnici sačuvani su njegovi rukopisi: **Institutiones dialecticae**; **Logica**, vel. 32 x 20 cm, str. 125 + 160, oznaka F 86, **Metaphysica**, vel. 31,3 x 20 cm, str. 96, oznaka F 80 i **Physica**, vel. 34,7 x 21,8 cm, str. 160, oznaka F 90.
25. Eugen Klimpacher (1738—1817) započeo je profesorsku službu predavanjima filozofije u Zagrebu (1765—67), a nastavio tumačenjem teologije u Varaždinu (1770—75; 1776/7, Pečuhu (1775/6) i Zagrebu (1777—81)). Zajedno s rukopisom **Philosophia universa**, Zagreb 1767, vel. 25 x 20,2 cm, str. 566, oznaka G 647, nalazi se u varaždinskoj franjevačkoj knjižnici i teološki spis **De Mysterio Trinitatis**, Varaždin 1771.

ma »illustrorum philosophorum tum antiquorum quum recentiorum veridicis principiis« kao profesor filozofske škole u Zagrebu.

Dok je Potočnjak predavao u Zagrebu, njegov je školski drug Oton Česenika tumačio filozofiju u Čakovcu i ondje sastavio priručnik svojim studentima. U svom djelu **Universa philosophia** razlikuje u metafizici četiri zasebne grane: ontologiju, etiologiju, psihologiju i fizioteologiju. Svu filozofiju također dijeli u četiri discipline; osim logike, fizike i metafizike tretira i etiku kao samostalnu filozofsku disciplinu.

Treći autor u spomenutom četverolistu je Rupert Hackl. On jedini od predstavnika skotističke filozofije zagrebačkog kruga odmah u naslovu svojih triju rukopisa otvoreno priznaje da ih je sastavio prema filozofskom priručniku skotiste Antuna Josipa Ferraridi de Moedetia. Svoje spise: **Institutiones dialecticae**, **Metaphysica** i **Physica** napisao je predavajući na varaždinskoj filozofskoj školi.

Najopširniju skotističku obradu svih filozofskih disciplina napisao je Eugen Klimpacher kao profesor filozofije u Zagrebu. Posebnu pažnju posvetio je fizici obradivši svih osam Aristotelovih knjiga iz fizike. Klimpacher je ostavio u rukopisu i teološki traktat **De Trinitate** no njegovo ime spominjat će i povijest hrvatske medicine jer je preveo tri medicinske knjige liječnika varaždinske županije **Ivana Lalan-guea: Medicina ruralis illi vrac̃va ladanjska ...**, Varaždin 1776, **Kratek navuk od meštrije pupkorezne ...**, Zagreb 1777. i **Tractatus de aquis medicatas ...**, Zagreb 1779. Tim je svojim djelima zajedno sa slavonskim franjevcem Emerikom Pavićem zaslužio da ga se ubroji među pionire u izdavanju medicinskih knjiga na hrvatskom jeziku.

Cijelu su filozofiju u idućem deceniju obradili zagrebački profesor **Gerard Židić**²⁶ i **Sabin Sekovanović** koji je bio profesor, kako sam pjeva, »Krapinae in Zagoricis oris«. Židić je napisao tri skotističke knjige: **Logica**, **Metaphysica generalis et particularis** i **Physica** dok je Sekovanović u jednoj knjizi od šesto i sedamdeset stranica razradio sve filozofske traktate. Fiziku je razložio na više od tri stotine stranica i upotpunio s trinaest grafikona²⁷.

Profesor na filozofskoj školi u Virovitici **Adulf Hämerle** napisao je spis **Logica** koji uz logiku sadrži i kritiku²⁸. **Makarije Sinković** držao je

26. Gerard Židić (1742—1781) bio je najprije profesor retorike u Kanjiži (1773/4), zatim filozofije u Zagrebu (1774-76), a teologju je predavao u Pečuhu (1778-81). Rukopis iz logike, vel. 23,1 x 18,8 cm, nepag. str. 351, oznaka J-b-14, kao i spis iz metafizike, vel. 23,8 x 18,5 cm, nepag. str. 322, ozn. J-b-14 te manuskript iz fizike, vel. 24,5 x 18,5 cm, nepag. str. 142, ozn. J-b-14, nalaze se u virovitičkoj franjevačkoj knjižnici.

27. Sabin Sekovanović (1748—1815) bio je profesor retorike u Sigetu (1776/7) i filozofije u Krapini (1777—79). Ostavio je zabilježena svoja predavanja iz govornišva: **Eloquentia sacra**, a također i iz filozofije: **Universa Philosophia**, vel. 22,8 x 19 cm, str. 672, bez oznake. Oba se rukopisa nalaze u franjevačkoj knjižnici u Čakovcu. U Varaždinu je predavao crkvenu povijest i biblijske znanosti (1781—83) i napisao: **Historia Ecclesiastica et Exegesis librorum Veteris Testamenti**, Varaždin 1782. Sekovanović je također autor latinsko-talijanske gramatike koju je priredio za upotrebu studentima.

28. Adulf Hämerle (1741—1788) bio je Austrijanac, ali je djelovao u našim krajevima kao profesor filozofije u Virovitici (1771—73). Ondje su također danas njegova skripta iz logike, vel. 15,9 x 10,5 cm, str. 160, bez oznake. Hämerle je također predavao moralno bogoslovlje u Ivaniću (1777/78), sv. Pismo i crkvenu povijest u Zagrebu (1778—81) i dogmatsko bogoslovlje u Varaždinu (1781—83).

predavanja 1772. u Ivaniću, ali je iste godine preminuo. Njegova predavanja i udžbenik iz fizike nastavio je **Bernardin Farkašić**²⁹. U Varaždinu je **Inocent Hercer**³⁰ ostavio u rukopisu knjige: **Logica dialectica**, **Logica disputatrix** i **Metaphysica**, a **Zaharija Zombory** je u Pečuhu napisao spis **Physica**³¹.

Neposredno prije ukidanja samostanskih škola zabilježio je svoja predavanja iz filozofije u Čakovcu Križevčanin **Ladislav Lacković**³². U njegovom priručniku **Universa Philosophia**, gdje obrađuje kao samostalne discipline kozmologiju, psihologiju i teodiceju uz logiku, fiziku i metafiziku, trebalo bi otkriti rezultantu susreta tradicionalne skotističke filozofije i novih filozofskih mišljenja uvedenih na zahtjev jofezinističkih prosvjetiteljskih školskih reforma.

Osim spomenutih rukopisa, kojima su autori poznati, u ostavštinu profesora skotističke filozofije zagrebačkog kruga treba ubrojiti i manuskripta pod naslovom: **Universa philosophia**³³, **Metaphysica**³⁴, **Logica**³⁵ i **Physica**³⁶, kojima su autori nepoznati. Danas, dakle skotističku filozofiju zagrebačkog kruga 17. i 18. st. predstavlja dvadeset i šest rukopisa među kojima ih osam obrađuje čitavu skotističku filozofiju, a ostali pojedine filozofske traktate.

Literarna djelatnost skotističkih filozofa ostala je u rukopisima, ali to ne znači da je skotistička misao u ono vrijeme bila nepristupačna tadašnjoj kulturnoj javnosti. Javnost je mogla pratiti rad filozofskih škola, kontrolirati rezultate predavanja i ocijeniti vrijednost i aktualnost predavanog gradiva po javnim godišnjim raspravama koje su profesori priređivali u javnim prostorijama, redovito crkvama, a

29. Makarije Sinković (1744—73) s odličnim uspjehom položio profesorski ispit iz filozofije i preuzeo predavanja crkvenog govorništva u Kanjiži (1770/1) a zatim filozofije u Ivaniću gdje je iznenada umro. Njegova predavanja nastavio je Bernardin Farkašić (1745—1784), isto tako profesor retorike (1774/5), filozofije (1773/4, 1775—77), crkvene povijesti i biblijskih znanosti (1778—81) i na kraju dogmatskog bogoslovlja (1781—83). Spis **Physica** vel. 21,2 x 16,3 cm, bez oznake u čakovečkoj franjevačkoj biblioteci, napisao je Sinković do 87. str., a ostalih 5 je tumačio Farkašić.
30. Inocent Hercer (1741—1816) bio je najprije predavač retorike u Sigetu (1771/2), a onda u Varaždinu (1772—74). Premda je 1778. položio ispit za profesora teologije, nije je nikada predavao. Rukopisi mu se nalaze u varaždinskoj biblioteci: **Logica dialectica**, vel. 19,8 x 14,9 cm, nepag. str. 124, bez oznake, **Logica disputatrix**, vel. 19,5 x 15,3 cm, nepag. str. 220, oznaka f 39 i **Metaphysica**, vel. 19,5 x 15,3 cm, nepag str. 344, oznaka F 389.
31. Zaharija Zombory (1747—1776) predavao je retoriku u Kanjiži (1772/3) i filozofiju u Pečuhu (1773—75). Rukopis se nalazi u varaždinskoj franjevačkoj knjižnici vel. 22,5 x 19 cm, str. nepag. 434, oznaka F 289.
32. Ladislav Lacković (1748—1830) završio je redovito školovanje na visokim školama provincije, a zatim je nastavio studij matematike na Zagrebačkoj akademiji (1776—78) i položio pred državnim školskim vlastima ispit za profesora filozofije. Predavao je retoriku u Šiklošu i filozofiju u Čakovcu (1779—83). U virovitičkoj franjevačkoj biblioteci nalazi se njegov filozofski rukopis vel. 33,2 x 22,7 cm, nepag. str. 284, oznaka N-a-4.
33. Rukopis je napisan u drugoj polovici 18. st. vel. 30,3 x 19,6 cm, nepag. str. 382, oznaka d 160. Nalazi se u franjevačkoj knjižnici u Varaždinu.
34. Rukopis u virovitičkoj franjevačkoj knjižnici: vel. 23,3 x 18,6 cm, nepag. str. 252, oznaka J-b-14.
35. Rukopis u varaždinskoj franjevačkoj knjižnici: vel. 25 x 20 cm, str. 164, oznaka F 214.
36. Rukopis u varaždinskoj franjevačkoj knjižnici: vel. 21 x 16,6 cm, nepag. str. 392, oznaka H 906.

pristup je bio svakome slobodan. Takvim su raspravama obično pristupovali profesori drugih škola iz mjesta i okolice. Tako je, npr., Leonardo Potočnjak zabilježio da su javnoj raspravi, koju je vodio on sa svojim studentima 1765. u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi, uz velik broj ostalih slušača, prisustvovala i aktivno sudjelovala u diskusiji trojica zagrebačkih kanonika, bolonjskih doktora, i dva profesora pavlinske filozofske škole u Remetama. Javne su, dakle, rasprave imale veliku važnost jer je po njima bio otvoren pristup inače zatvorenim samostanskim školama. Jednako tako preko tih rasprava ideje skotističke filozofije prodirale su izvan franjevačkih škola.

Profesori su obično nastojali izdavati tiskom teze takvih javnih rasprava. Tako su se sačuvale teze filozofskih javnih rasprava koje su vodili **Vjenceslav Sklenski**³⁷ u Kanjiži 1763, **Leonardo Potočnjak**, **Franjo Kristl 1770.**³⁸, **Damascen Čendes**³⁹ 1774, **Gerard Židić 1776.** i **Dalmacije Skurijanec 1777.** u Zagrebu⁴⁰. U Varaždinu je **Inocent Hercer 1773.** i 1774. održao javne rasprave.

Skotistička filozofija u Banskoj Hrvatskoj 17. i 18. st. nje govala se na visokim filozofskim školama provincije sv. Ladislava. Te škole predstavljaju dobro organizirani, od crkvenih foruma priznati, a u javnosti cijenjeni sistem školskih ustanova jer na njima djeluju kvalificirani nastavnici među kojima su mnogi ostavili literarnu ostavštinu kao dokaz poznavanja skotističke filozofije.

Rad na tim filozofskim školama ne izlazi iz okvira teološko-filozofskih problema jer je svrha nastave na njima bila zapravo vrlo određena: pripremiti studente na studij teologije. Ipak je zasluga spomenutih škola i radnika na njima što je već samom njihovom opstojanošću održan kontinuitet filozofskog interesa. Ovdje treba osim toga naglasiti da se radi o interesu za skotističku filozofsku problematiku.

Stoga dosljedna skotistička orijentacija filozofskih škola u provinciji sv. Ladislava daje novo svjedočanstvo filozofskog pluralizma u sjevernoj Hrvatskoj. Filozofske škole isusovaca i pavlina zastupale su tozizam u skolastici, a franjevački skotizam.

Čini mi se, štoviše, opravdanim govoriti ne samo o slavonskim i dalmatinskim skotističkim filozofskim školama, nego i o zagrebačkom skotističkom krugu jer u 17. i 18. st. u Zagrebu postoji snažan skotistički i teološki centar kojem gravitiraju ostale škole u provinciji sv. Ladislava. Još je 1907. isticao Albert Bazala da su Kačićeva **Elementa**

37. Vjenceslav Sklenski (1732—1790) predavao je filozofiju u Kanjiži (1761—64), a teologiju u Pečuhu i Zagrebu (1765—75). Svoja predavanja iz teologije zapisao je u dva rukopisa pod naslovom **Cursus Theologicus**. Napisao je i originalno filozofsko-teološko djelo **De primo principio**, Čakovac 1787. Ostali spisi su povijesne tematike: **Historia Ecclesiastica** u dva sveska, **Historia de regnis Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae cum addimento de regnis Bosnae, Serviae et Bulgariae; Historia Hungariae, Transylvaniae, Galliciae et Lodomeriae; Compendium historicum i Brevis descriptio loci Krapina**. Posljednjim se je rukopisom poslužio Ljudevit Gaj u svom mladenačkom djelu **Die Schlösser bei Krapina** (usp. ŠIŠIĆ F., **Školovanje Ljudevita Gaja u domovini**, Hrvatsko Kolo, XIX/1938, 53-81).

38. Franjo Kristl (1738—1810) predavao je filozofiju u Zagrebu (1768—70).

39. Damascen Čendes (1739—1798) predavao je retoriku u Kanjiži (1771/2), a filozofiju u Zagrebu (1772—74).

40. Dalmacije Skurijanec (1748—1810) bio je profesor filozofije u Zagrebu i Čakovcu (1776—78). Kasnije je vršio dužnost župnika u Zdcimica i Virovitici.

peripathetica samo jedan od rijetkih skotističkih filozofskih spisa nastalih u Hrvatskoj⁴¹. Kasnija istraživanja Jure Božitkovića⁴², Karla Balića⁴³ i dr. otkrili su javnosti skotističku filozofiju i teologiju u dalmatinskoj franjevačkoj provinciji presv. Otkupitelja. Mijo Brlek⁴⁴ upozorio je na Dubrovnik kao značajan skotistički centar s dugom tradicijom. Historičar Slavonije Josip Bösendorfer⁴⁵ i akademik Toma Matic⁴⁶ osvijetlili su aktivnost slavonskog skotističkog kruga s centrom u Osijeku. Sada treba, uz navedene skotističke bazene, postaviti škole provincije sv. Ladislava kao jednako bogat i drevan skotistički krug sa središtem u Zagrebu.

-
41. BUJAS G., *Sudbina Kačićevih »Elementa peripathetica«*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 28/1962, 341.
  42. BOŽITKOVIĆ J., *Ljetopisne bilješke*, Bogoslovska smotra, XIII/1925, 162-163; XIV/1926, 328, 340.
  43. BALIĆ K., *Štovanje bl. Djevice Marije u Franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja*, Šibenik 1931.
  44. BRLEK M., *Conventus S. Francisci in Dubrovnik*, Romae 1964.
  45. BÖSENDORFER J., *Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis inventae Essekini*, Starine JAZU, Zagreb 1916.
  46. MATIĆ T., *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Zagreb 1945.